

«ВІСТНИК ПРЕСОВОЇ КВАТИРИ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ» ЯК ДЖЕРЕЛО СТРІЛЕЦЬКОЇ ФРАНКІАНИ

Ірина РОЗДОЛЬСЬКА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури ім. акад. М. Возняка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: yaretchuk.iryana74@gmail.com*

Актуалізовано стрілецький часопис «Вістник Пресової Кватири Українських Січових Стрільців» (1916) під кутом розгортання у ньому теми Івана Франка, спонукуваної насамперед фактом його відходу у вічність. У центрі наукового пошуку – спеціальне, меморіальне число журналу, присвячене Франкові, яке належить до перших «подзвінних» (Мар’яна Комариця) франківських публікацій, написаних у червні 1916 року у Коші УСС. У науковий обіг введено такі текстові зразки стрілецької франкіани, як меморіальний алегоричний етюд-некролог Антона Лотоцького «Іван Франко», меморіальні поезії-епітафії Юри Шкрумеляка «Заповіт Пророка», Тараса Вірного «Безконечний глум», меморат невідомого автора «Іван Франко». Твори націлені на збереження в національній пам’яті непроминального у своїй винятковій значущості для української спільноти загалом і стрілецької зокрема життєвого і творчого феномену Івана Франка.

Характерні для стрілецької поетичної франкіани символічні образи поета як українського Мойсея, плугатаря, який напровесні вийшов орати запустілу ниву, борця, що поліг від ворожої кулі.

У перших франкознавчих меморатах (меморіальних статтях) автори стрілецького кола намагалися сфокусувати генераційне бачення свого великого сучасника та вчителя в загальнонаціональному масштабі, у вимірі його історичного внеску в культуру.

Різножанрові публікації «Вісника...» становлять єдність у меморіальному осмисленні творчого й життєвого феномену І. Франка в координатах національного подвижництва обличчям світової воєнної катастрофи й на дорозі до державницької волі.

Ключові слова: Іван Франко, «Вістник Пресової Кватири Українських Січових Стрільців», Українські січові стрільці, стрілецьке покоління, меморіальна рецепція, меморіальні жанри.

Про «Вістник Пресової Кватири Українських Січових Стрільців» часто згадують у контексті досліджень стрілецької преси – від часу його заснування 1916 року і в перших пресознавчих публікаціях січового стрілецтва, і згодом, у публікаціях пізнішого часу, дотичних до історії УСС і його культурної діяльності. У найважливіших стрілецьких збірниках: «Тим, що впали» (1917), «Червона калина» (1918), видання актуалізується як незаперечний факт стрілецького визвольного літопису, вперше бібліографується.

У бібліографії Івана Калиновича вміщено перший бібліографічний опис часопису, із якого можна дізнатися і про редакторський склад, і про спосіб видання, розмір, ціну, навіть причини припинення друку: «Вістник Пресової квартири Українських січових Стрільців. Виходить раз у місяць. Видає Пресова Кват. У.С.С. в Коші. Редактують Микол. Угрин-Безгрішний та А. Лотоцький. Як гектограф формату 23х30 см по 16 сторін. Ціна 40 сот. Вийшов № 1 в маю 1916 р. і № 2/3 (червень–липень) 1916 року). Даліше виданне «Вістника» заборонено» [5, с. 156].

У статті Козака Нитки «Преса Українського Січового Війська» із літературного збірника «Червона калина» (1918) вміщено розлогішу презентацію видання, із цитуванням редакційних намірів, яка уточнює географічні координати появи двох випусків, анонс змісту другого випуску і причини припинення виходу журналу. Можна довідатися, що перший, «майський» номер вийшов друком у с. Свистільники Рогатинського повіту [12, с. 98], а наступний випуск, який об'єднав під однією обкладинкою друге і третє число, вийшов друком у с. Потік коло Рогатина [11, с. 99]. Саме він, як зазначено, присвячений «пам'яті Івана Франка» [11, с. 99]. На думку Козака Нитки, «з уступленням редактора з «Пресової Квартири» в Коші У.С.С. – перестав «Вістник» виходити» [12, с. 99].

Представлення «Вістника Пресової квартири» в «Історії української преси» в Аркадія Животка – досить стисле, проте зумовлене «de visu». Зміст часопису, на думку автора, інформаційно-літературний, а це – «звідомлення, літературні твори, статті на теми мови, літератури, громадського життя і національних змагань» [4, с. 251], який виростає із програмних намірів редакції. А. Животко зупиняється на цитаті про часопис як «дзеркало життя новітньої Січі» із новинами про життя в Коші й у полі та із літературними творами, «що були б також дзеркалом життя стрілецтва, його думок, ідей, змагань шляхом сонця і краси», наголошуючи таким способом на відповідності виданням стрілецькому змагові і чинові в усіх його формах. Також дослідник наголосив на меморіальній спрямованості часопису, зокрема отого спареного останнього числа: «останнє число – за червень–липень – присвячене І. Франкові з нагоди його смерті» [4, с. 251].

Іван Крупський у праці «Національно-патріотична журналістика України (II половина XIX – I чверть XX ст.)» відзначив особливу, «помітну» роль «Вістника Пресової Квартири» в стрілецькій історії [7, с. 112], частково розкрив зміст «Франкового» числа: «статті, підписані криптонімом Т. М., нарис А. Бабюка (М. Ірчана), спогади січового стрільця з московської неволі тощо» [7, с. 113].

Отже, журнал може цікавити наукову громадськість і як джерело стрілецької літературної діяльності загалом, і як джерело стрілецької франкіани зокрема, тому необхідно заактуалізувати видання як цінний пропам'ятний франкознавчий зразок. Варто представити не лише імена творців стрілецької франкіани, а й її зміст, специфіку творення меморіального франківського вектора, ідейно-тематичні та художні особливості. Тим більше, що проблема меморіальності у франкознавстві, започаткована працею Михайла Возняка «Пам'яті Івана Франка» (1916) і продовжена у дослідженнях із франківської біографістики та мемуаристики – Ярослави Мельник [8], Михайла Гнатюка [10], Мар'яни Комариці [6], цього сегмента стрілецької рецепції не зачіпає.

Обрії стрілецького меморіального дискурсу про І. Франка початково окреслені у нашому виступі на франкознавчому конгресі 2016 року «Феномен Франка у меморіальному дискурсі січового стрілецтва» [9], а в нашій статті «Франкова присутність у літературній творчості Українських Січових Стрільців» [14] розглянуто взаємодію стрілецької поезії із Франковим культурним контекстом інтертекстуально без залучення публікацій із «Вісника ПК УСС».

Видання є поліграфічним раритетом, не наявне в бібліотеках. А. Животко зазначає, що преса УСС, видана на фронтах, могла мати максимальний наклад у 100 примірників, оскільки її готували «від руки» чи тиражували гектографічним способом. Наш «Вісник...» – рукописне видання, зберігається в архівах міста Львова. Перше число «Вісника...» можна віднайти в Центральному державному історичному архіві України у Львові [11]. Друге, «франківське», число зберігається у Державному архіві Львівської області [3], містить 15 сторінок, розміщене на восьми аркушах. У номері, щоправда, лише чотири дописи на тему Івана Франка, які займають приблизно його половину, серед них є приклади меморіальної поезії та прози, меморіальної критики; один зразок представлено не повністю, позаяк у числі відсутні п'ята і шоста сторінки. Оскільки у числі відсутній зміст, який би допоміг уточнити коло авторів і список власне франкознавчих публікацій, можемо припустити, що їх могло бути більше, аніж чотири. У статті Козака Нитки стверджено, що «деякі твори передруковано з “Вісника” в “Українським слові” та у “Віснику визволення України” у Відні» [12, с. 99]. Невідомо, чи це твори франкіани, чи взагалі низка інших публікацій із аналізованого джерела. Ідентифікувати їх належність до «Вісника ПК УСС» складно, оскільки редакції вищеназваних часописів не завжди вказують першоджерело публікацій. Наприклад, у відгуках про смерть і похорон І. Франка, редакція «Українського слова» розлого використовує записи Михайла Возняка, оформлені у меморіальній франкознавчій книзі «Пам'яті Івана Франка» (Львів, 1916) [2], уміщує поезію стрільця Василя Атаманюка «На смерть Івана Франка» [1], яка походженням і темою могла б пасувати і «Віснику Пресової кватири Українських Січових Стрільців», без бібліографічних вказівок. Непослідовність у зазначенні авторства публікацій у виданні також актуалізує й таку проблему.

Число «Вісника ПК УСС» відкривається алегоричним меморіальним оповіданням «Іван Франко». Оскільки рукою редактора М. Угрини на цій сторінці підписано дедикацію «Славній Полковій Владі УСС», як і розшифровано його рукою імена авторів публікацій у журналі, логічно було сприймати цей напис і як маркер його власного авторства. Однак це оповідання було передруковано в літературному збірнику «Червона калина» із зазначенням імені справжнього автора – Антона Лотоцького [12, с. 8–10].

У центрі твору – образ плугатаря, який напровесні вийшов у полі орати запустілу ниву «слабосилою рукою» (епітет «слабосилий» є однією із характеристик Франкового «Мойсея» – «старець слабосилий»). Він був самотній у своїй офірній праці, ніхто не відгукнувся допомогти. Поле – з «камінистою», «зарослою хабаззям», виснажливою землею. Екстер'єр твору також ворожий героєві і його ниві – «тучі нанесли камінюк». Знесилений плугатар «упав серед праці». Упродовж розвитку оповіді читач легко зрозуміє

алегоричний зміст образів. Плугатар – Іван Франко, що від весни свого життя оре ниву української національної свідомості – аж до того часу, «як буря, страшна велика, ввесь світ обняла», тобто катастрофа Першої світової війни [3, арк. 3], власне тоді, коли надійшов час жнив. Значення алегорії плугатаря-Франка розкривається тоді, коли автор вказує період сорокалітньої праці великого плугатаря: «І в тій бурі впав великий плугатар змучений, обезсилений сороклітньою працею» [3, арк. 3]. 1913 року українська спільнота широко відзначала сорокаліття творчої діяльності І. Франка. Коли ж він помер, сорокалітній його духовний подвиг ліг в основу метафори Мойсея, у якій осмислювали історичну значущість І. Франка. Незоране поле, на яке «бурливі тучі з півночі нанесли нових камінюк» [3, арк. 2], – реальний і духовний український простір, що зазнає інвазійних втручань із Росії. Плугатар протистоїть чварам багатших сусідів за бідну українську ниву, щоб зорати й засіяти своїм зерном (національні цінності), власним братам, позбавленим духом родинної єдності, засліпленим розбратом. Терпить гнів братів, удари камінням (теж натяк на текст «Мойсея») і все ж таки діждався зеленого збіжжя, аж коли вирости діти його братів (молодше покоління українців). Кульмінаційним в оповіданні є епізод прощання із плугатарем, втілений у рядках: «Пером Тобі земля, великий Брате! В страшну годину кидаєш Ти нас, без проводу лишаєш!» У цитаті сконденсовано той розпач живих, що був із ними при Франковій могилі, загальнонаціональний розпач спільноти, яка втратила свого провідника... Проте автор завершив твір оптимістично: дух І. Франка возноситься над українським світом, спокійним зором обіймає його, упевнений: «Не пропаде марно мій труд, бо я власним приміром лишив братам і дітям їх, і внукам їх великий заповіт: «праця – праця та витривалість» [3, арк. 3].

У меморіальній поезії-епітафії «заповіт Пророка» стрілецький поет «Юра» (із напису редактора коло імені автора довідуємося, що це Юрій Шкрумеляк) з допомогою інтертекстуального діалогу із поемою «Мойсей» І. Франка творить монументальний образ вмираючого письменника: «Глянь! Пророк і торженник (тобто трудівник. – І. Р.) святий / Нині йде до могили» [3, арк. 3]. Ритм Франкового «Мойсея» виразно відлунює в рядках Ю. Шкрумеляка, підсилює намір представити постать поета як українського Мойсея. Складно висувати про цілісність ідейного змісту твору, оскільки наступні сторінки часопису втрачені і твір обривається в момент проголошення пророчого заповіту нащадкам, у якому І. Франко – дбайливий господар, що скінчив свою життєву працю, дає настанови українській спільноті. Він просить не плакати за ним, не славословити намарне його Дух.

В епітафії Т. В. (Вірного) центральним мотивом є трагізм Франкового буття у тягlostі галицької суспільної рецепції, яку стрілецький поет називає «безконечним глумом». Йому болить сумний відхід І. Франка, прискорений «перехресним вогнем куль чужих і... рідних», болять несправедливі оцінки тих «зі світу негідних», хто тепер ревно плаче над його домовиною, а завтра далі чинитиме суд неправих. Метафора боротьби у творі означає життя І. Франка, а його відхід у вічність представлено також мілітаризовано. Образ творчої постаті І. Франка на тлі невдячної суспільності увиразнюється на перехресті протиставлень образів-штрихів із поетичної оповіді: рідні – чужі, батько – слуга, борець – доброчинець – ворог:

Умер борець од куль в борні,
Поклався в домовину –
Ридають рідні і ... чужі
У ту сумну годину...

Борець для всіх добра бажав,
Був батьком всім й... слугою –
За те ж і мав він ворогів,
Де б лиш не став ногою...

У перехресному вогні
Од куль чужих і ... рідних
Упав таки, повік заснув –
Покинув світ негідних...
А над могилою вони
Убійників прокляли –
Тай на нових борців своїх
Гармати лаштували... [3, арк. 5]

У результаті іронічно-саркастичні інтонації виводять із підтексту твору тезу про складну долю пророка у своїй Вітчизні.

1916 року стосуються і перші франкознавчі меморати, тобто меморіальні літературно-критичні дописи [13], у яких автори стрілецького кола намагалися принаймні сформулювати фокус тогочасного генераційного бачення і свого великого сучасника та вчителя в масштабі національного значення постаті, дати настанову на пам'ятання І. Франка у вимірі його історичного внеску в історію культури. У цьому аспекті прикметним є уривок із меморату невідомого автора у «Віснику Пресової квартири УСС», де Франка-митця представлено в координатах творця-універсала, людини ренесансного типу, рівновеликого в усіх своїх творчих іпостасях. Автор подивляється патріотичний подвиг І. Франка – лишитись у сфері культури власного поневоленого народу, хоча міг «високо зайти і у Поляків, і в Москалів, і у Німців тай у чехів», його «велич і ціпку злуку із ґрунтом, на котрім виріс»: «Його праця серед найтяжших обставин являється ярким доказом, до якої експанзії сили може допровадити людина навіть у такого народу, як ми. Іван Франко був найбільше продуктивний із творців усеї української літератури за весь час її тисячлітнього майже існування аж до сьогодні... Те, що іншим народам дають їх великі державні мужі, адміністратори, войовники і колонізатори, дав нам покійний своїм трудом: можливість розвинути все, що в нас уже заняло ся. Він був огородником нашої літератури на всіх її грядках» [3, арк. 4]. Патріотизм, титанізм, універсалізм – тріада, на якій стрілецький автор вибудовує власну національно-виховну презентацію творчого феномена І. Франка.

Отже, часопис представляє системний підхід до увічнення пам'яті І. Франка, реалізуючи настанову пам'ятання не лише в стрілецькому, а й у всесуспільному масштабі, місію «рго мемоґіа» у зверненні до [...] теми, [...] не дати попелу забуття засипати перед очима нащадків світлий образ [...] людини і митця загально-національного значення, дати дописом приклад національно-виховний» [14, с. 38].

Стрілецькі твори, уміщені на його сторінках, постали блискавично (написані уже в червні!), із внутрішнього синівського генераційного імпульсу, потреби сказати своє «прощай» тому, хто був учителем не одного покоління галицької молоді, хто дав приклад свідомої і самопожертвної праці для добра національної громади. Публікації емоційно загострені, прощальні, «подзвінні», передають той настрій розпачу української спільноти від покинутості – без І. Франка! – перед обличчям світової воєнної катастрофи, на дорозі до державницької волі, який вона переживала у момент смерті й похорону українського генія. Можна відчитати із них те значення, що його мав у свідомості стрілецької генерації І. Франко ще за життя, а момент відходу посилив генераційне вдвляння в його екзистенційний силует.

Отже, попри різножанровість, публікації становлять єдність у меморіальному осмисленні творчого й життєвого феномену І. Франка, пропонують прочитувати особистість екзистенційно в координатах національного подвижництва через концепти загальнонаціонального значення «пророк», «провідник», «борець», «Мойсей», «каменярь», «плугатар», «титан», «надлюдина», «мученик», «Христос». Для стрілецької генерації у публікаціях «Вістника Пресової Кватири Українських Січових Стрільців» постать І. Франка розкривається в генераційних концептах «рідного», «батька», «вчителя», пам'ять про якого вона хоче зберегти і захистити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Атаманюк В.* На смерть Івана Франка / Василь Атаманюк // Українське слово: політична, економічно-суспільна й літературна газета. – Р. II. – Львів, 1916. – Ч. 143 (314). – 9 червня. – С. 1.
2. *Возняк М.* Памяти Івана Франка (опис життя, діяльності й похорону) / Михайло Возняк. – Відень : Накладом «Союза Визволення України» ; з друкарні Адольфа Гольдгавзена у Відні, 1916. – 96 с.
3. Державний архів Львівської області. – Ф. 306 «Іван Калинович, український бібліограф». – Оп. 1. – Од. зб. 90. – Арк. 2–8. (Вістник Пресової Кватири Українських Січових Стрільців / Редактують : Микола Угрин Безгрішний та А. Лотоцький. – Кіш Українського Січового Війська. – Р. Б. 1916. – Р. I. – Ч. 2–3 (місяця червня і липня).
4. *Животко А.* Преса на західних українських землях під час першої світової війни / Аркадій Животко // Животко А. Історія української преси / Аркадій Животко ; упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. – Київ : Наша культура і наука, 1999. – С. 248–251.
5. *Калинович І.* Важніші жерела до історії Українських Січових Стрільців (Бібліографічний причинок) / Іван Калинович // *Тим що впали 1914–1916 : літературно-мистецький збірник / зложив Микола Голубець; украсив Іван Іванець : Перша книжка.* – Львів : у надзаг. : Артистична горстка і Пресова Кватира У.С.С. в полі, 1917. – С. 152–157.
6. *Комариця М.* Подзвінне Франкові та його відлуння у пресі [Електронний ресурс] / Мар'яна Комариця. – Режим доступу : <http://zbruc.eu/node/52302>
7. *Крупський І. В.* Національно-патріотична журналістика України (II половина XIX – I чверті XX ст.) / Іван Крупський. – Львів : Світ, 1995. – 184 с.
8. *Мельник Я.* І остатня часть дороги... Іван Франко : 1908–1916 / Ярослава Мельник. – Дрогобич : Коло, 2006. – 439 с.

9. Роздольська І. Феномен Івана Франка у меморіальному дискурсі січового стрілецтва / Ірина Роздольська // «Я єсть пролог...» : Матеріали Міжнародного наукового конгресу до 160-річчя від дня народження Івана Франка. Львів, 22–24 вересня : у 2 т. – Т. 2. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – С. 139–157.
10. Спогади про Івана Франка / упоряд. Михайло Гнатюк ; [вступ. статті і примітки М. Гнатюка]. – Вид. 2-ге, доп., переробл. – Львів : Каменярь, 2011. – 813 с.
11. Центральний державний історичний архів у Львові. – Ф. 353. – Оп. 1. – Од. зб. 225. – 8 арк. («Бюлетень «Вісник Пресової Кватири Українських Січових Стрільців» (Видання пресової квартири УСС)).
12. Червона калина : літературний збірник «Українського Січового Війська» / під редакцією Миколи Угриня-Безгрішного. – Кіш «Українських Січових Стрільців», 1918. – 140 с.
13. Яремчук І. Пам'яті Лесі Українки : Меморіальна критика Миколи Голубця / Ірина Яремчук // Слово і час : науково-теоретичний журнал. – 2016. – № 5 (665). – С. 31–39.
14. Яремчук І. Франкова присутність у літературній творчості Українських Січових Стрільців / Ірина Яремчук // Українське літературознавство. – Львів, 2011. – Вип. 74. – С. 190–198.

Стаття надійшла до редколегії 06.10.2018

Прийнята до друку 12.10.2018

«REPORTER OF PRESOVA KVATYRA OF THE UKRAINIAN SICH RIFLEMEN» AS THE SOURCE OF FRANKO SUCCESSORS OF RIFLEMEN

Iryna ROZDOLSKA

*Ivan Franko Lviv National University,
Academician M. Vozniak Department of Ukrainian Literature,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: yaremchuk.iryana74@gmail.com*

In the article it is referred to the publication of riflemen «Reporter of Presova Kvatyra of the Ukrainian Sich Riflemen» (1916) in terms of the topic on Ivan Franko, first of all, due to the fact of his departure to eternity. In the center of scientific research there is specific, memorial number of the magazine dedicated to Franko attributable to the first «bells» (M. Komarytsa) of Franko publications written in June of 1916 in Kosha of the Ukrainian Sich Riflemen. In the scientific practice there have been put such textual examples of riflemen as memorial allegorical essay-obituary notice of Anton Lototskyi «Ivan Franco», memorial poetry-epitaphs of Yurii Shkrumeliak «The Will of the Predictor», Taras Virnyi «Endless laughter», memorandum of the unknown author «Ivan Franko». The works are focused on saving in national memory of creative and vital phenomenon of Ivan Franko, important for the Ukrainian society, in general and for riflemen, in particular.

Thus, the reporter provides systematic approach to perpetuating the memory of Ivan Franko, implementing the attitude of perpetuating the memory not only for riflemen, but also for a society, mission of «pro memoria» when relying to the topic, avoiding destruction of the bright image of a person and the artist of general national importance in the eyes of descendants and provide the national and educational example in the reporter.

The works of riflemen on his pages appeared brilliantly (in June!) from the internal son's generation impulse, the need to say «goodbye» to the one who was the teacher for several generations of Galician youth, who gave the example of conscious and self-sacred work for the god of national community. The publications are emotional, farewell, «bells», express the mood of frustration of the Ukrainian community from abandonment – without Franko! – in the face of the world military catastrophe, on the way to the state liberty that was experienced at the time of death and funeral of Franko. We should note those importance roles that Ivan Franko had in life in consciousness of the generation of riflemen, and the time of departure intensified the generation observation into his existential silhouette.

Despite of various styles, publications are joined due to their unity in terms of memorial understanding of creative and vital phenomenon of Ivan Franko. The personality of Ivan Franko is explained existentially in the aspect of national devotion through the concepts of nation-level importance: the «prophet», «leader», «Moses», «martyr», «Crist», «mason», «ploughman», «titan», «superman». For the riflemen generation in publications of «Reporter of Presova Kvatyra of the Ukrainian Sich Riflemen», the figure of I. Franko appears in the generations concepts of «relative», «father», «teacher» which should be saved and protected.

Keywords: Ivan Franko, «Reporter of Presova Kvatyra of the Ukrainian Sich Riflemen», Ukrainian Sich Riflemen, Riflemen generation, memorial trend in Franko studies, memoiristics, memorial genres.